

Emlékek

5.

A foglyok egyre többet idegeskedtek. Néha üvöltözésig ment a dolog, a fogházőrök ne tudták mire vélni, mi történt az addig kifogástalanul viselkedő „politikaikkal”. Jelentést tettek a parancsnokuknak, Frisch főhadnagynak, aki nyilván tovább jeleentett valakinek valamit, elég az, hogy egy szép napon megszületett az intézkedés: a foglyokat párosával kell elhelyezni.

Ekkor kerültem én is a prominensek közé, a földszintre, Koczás Ferenc MÁVAG főmérnökkel egy cellába. A mellettünk levő cellát a főmérnök öccse, Koczás Gyula egyetemi tanár, és Makai Miklós foglalta el, a másik oldalon egy állítólagos partizánt helyeztek el, aki később szomorú véget ért: kivégezték.

Az új helyzet igen kellemes volt. Megszűnt az őrjítő egyedüllét, az unalom, s egy keveset engedtem már-már megrögzött szokásaimból. Először a tornát hagytam el, aztán csak másodnaponként borotválkoztam, majd egészen átrendeződött az életünk. A mérnök és öccse Sopronban élő rokonaiktól rendszeresen kapott pénz is, csomagot is. Egyik csomagban bélyegnagyságú magyar kártyát csempészték be. Mit lehet kettesben játszani? Snapszlizni. Ezzel az igénytelen játékkal töltötték ettől kezdve egész napjukat. Illedelmesen ültek a priccsen, és zavartalanul játszottak ébresztőtől takarodóig. Koczás úgy játszott, mint valami gép, sikerült kiszabadulásunkig vagy tízezer Darlingot nyernie. Nem csoda a nyeresége, csak évek múlva hallottam, hogy Koczás versenyjátékos volt a bridzsben, így ezt a nagyon egyszerű játékot művészi tökélyvel művelte.

Közben az élelmezés is megjavult. No nem a nyilasok tették jobba, hanem Koczásék csomagjaiból részesültem. Amikor pedig egy alkalommal a mérnök pénzt kapott rokonaitól, egycsapásra megszűntek cigaretta gondjaink. Sikerült egy kiló dohánylevelet venni.

Ettől kezdve cigaretta gyártottam, méghozzá igen finomat.

A dohány a priccs alatt megszívósodott, s én vállalkoztam a cigaretta készítésére. A dohánylevelet kisimítottam, az ereket kivágtam, a levelet ceruzavékonyaságú hurkává sodortam és végtelen türelemmel hajszálvékonyra metéltem. Csak papírunk nem volt.

Ezer szerencse, hogy egyszer meglátogatta a fegyházat egy református tiszteletes, aki néhány Bibliát osztott ki a foglyok között. A Biblia sorsa megpecsételődött. Cigaretta papír lett belőle. De készítettem néha olyan szivart is, hogy akármelyik Carmen megírigyelhette volna. Csinos, kisújjnyi szivarokat gyártottam, belül apróra vágott hulladék dohánnyal töltöttem meg a fél levélből készült szivart, amelynek külsejéhez a legszebb leveleket használtam.

A boldogság azonban Karácsonykor tetőződött. Ünnepi megemlékezésül ugyanis Markos Györgytől kedves ajándékot kaptam: egy almát (hol szerezhette, máig is rejtély) és egy csomag cigarettapapírt, a papír borítólapján kedves fenyőág-rajzocskával. Mostmár egyetlen probléma maradt: a rágyújtás. A lassan korrumpálódó őrszemélyzet néha gyakorolt egy kis kegyet, de ez rendszertelen volt és ha éppen rossz kedvében találta az ember az őrt, nem gyufát kapott, hanem trágár gorombaságot. Márpedig rágyújtást valahogyan meg kellett oldani mert hiába a legfinomabb cigaretta, ha nem ég, nincs öröm belőle.

6.

A nehéz helyzetben a gyilkos urak segítettek, tudtukon kívül.

A tűzcsinálásra több módszerük is volt, de saját „találmányom” is használt néha. A gyufafejet megnedvesítettem, a pengével széthasítottam a gyufaszálat, persze fejestől. Így négy szál gyufa lett, de legalább kettő. Már csak a fejet kellett megszáritani, hogy meg is gyulladjon. A gyilkos urak nem ezt csinálták, ők még véletlenül sem jutottak gyufához.

Egyik módszerük az volt, hogy egy cipőkrémes doboz egyik felében elégetett vászondarabkákat tartottak, az illető ezt balkezébe vette, s ugyancsak a balkezében tartott egy közönséges kavicsot, amit az udvaron is lehetett találni. A „műszer” másik része egy fémgomb volt, amelynek két átellenes lyukán vékony spárgát fűztek át, a spárga két végét összekötötték. Ha a gombot megforgatták, s a spárgát húzogatták, a gomb surranó pergéssel megindult egyszer ide, másszor vissza, már csak hozzá kellett érinteni a fémgombot a kavicshoz és úgy irányítani az érintkezést, hogy a kavicsról lepattanó szikra a feketét érje – így nevezték a vászondarabkát. Egy-két szikra már felizzította és rá lehetett gyújtani – ha volt mire.

A gyilkos urak közül mindegyiknek a zsebében lapult ilyen masina.

Ha nem volt fekete, a fogoly a fogkeféjéről kapart le pár szemnyi morzsát, azt féloldalasan betakaragatta egy kis papírdarabbal s a fogkefe-reszelékre vetette a szikrát. Pillanat alatt lehetett így tüzet csiholni. Taplót is lehetett szerezni, azt az ablakban megszárogatták, és máris kész volt a jól bevált tűzszerszám. De a feketés meg a fogkefe-reszeléses tűzgyújtás imponált legjobban, mert ilyen még nem láttam soha.

7.

Éppen egy éhezésnek induló napon történt – egésznapig kenyéradagunkat felfaltuk már reggel, hazai pedig nem volt – hogy kedvesen, fiatalosan csengő hangot hallottunk az udvar felől. Emlékeztünk rá, máskor is hallottuk ezt a hangot, hol közelben, hol távolabbról, de ügyet se vetettünk rá. Most azonban, hogy felfaltuk a húsz deka kenyeret (és mindjárt meg is bántuk vétkes könnyelműségünket), valahogy élesebb lett minden érzékünk és jobban reagáltunk a kívülről jövő neszekre, mint egyébkor.

Kinéztem a rácson át. A gyilkos urak udvarára láttam, az udvaron egy rabruhás fiatalember söprögetett éppen az ablak alatt. Sistergett a nyírfa-seprő, lépett egyet-egyét a legény, mint a kaszás. Egy gombostűfejnyi szemét nem sok, annyi se volt az udvaron, de a legény csak szorgalmasan seprögetett és énekelt, valami bánatos szlovák nótát, ilyenformán:

Na ho zse mala chalupa
a vtyej chalupce mazsenka . . .
Egy betűt sem értettünk belőle.

– Szt! Szt! – sziszegtem ki az ablakon. A fiatalember meghallotta, felnézett. Körülpillantott, nincs-e ott a fogházór, amikor látta hogy nincs, közelebb jött.

– Mik ti vagytok? .

– Politikai foglyok. Hát te miért vagy itt?

– Egy kicsit verekedte . . .

– Csak?

– Két ember ottmaradta . . . megszúrva . . . Másik is van?

– Igen, ketten vagyunk.

– Éhes vagytok?

– Igen.

– No várj kicsinyke, mindjárt jövök . . .

Elkedvetlenedtünk. Ez ugyan nem jön vissza többé. Tévedtünk. Negyedóra se telt, megint hallottuk az énekét.

– Hej, ti ottan! – suttogott a legény, kívülről egy kéz nyúlt fel és marokszámra nyomkodta befelé az ablak rácsán át a világ legfinomabb sültkrumpliját, amilyent csak a nagyanyámnál ettem valaha, amint tűzforrón kikerült a kemencéből.

– Ha kell, még hozza! – biztatott a legény. És igen, kellett. A legény pedig szépen tempósan fölseperte magát az udvar végébe, ott a kovácsműhely tüzeiben sütötték krumplijukat a gyilkos urak, ők küldték, a maguk keveséből.

Éreztem, szerény viszonzás volt az a marék dohány, amit papírba csomagolva kipróbáltunk az ablakon a szlovák legénynek meg a többieknek, de hát nekünk se volt éppen több.

8.

A legcsekélyebb változatosságnak is megörültünk. Ilyen volt a templomba járás. A „keresztényi lelkület” ápolására a nyilasok lehetővé tették hogy aki akar, templomba járhat és részt vehet a vasárnapi miséken. Mondani se kell, hogy a legmegrögzöttebb ateisták is kaptak az alkalmon és buzgó templomjárók lettek. A templom – kedves kis kápolna – a fegyház kerítésén belül volt, ablakait rácsok védték a foglyok szökési kísérleteitől. Persze csak vasárnap lehetett templomba menni, ekkor nem volt séta és hogy a halálos unalom meg ne emésze őket, a foglyok nagy buzgalommal sorakoztak reggel kilenckor a folyosón, hogy fegyveres fegyházór kísérettel kivonulhassanak a kápolnába. Itt egy kedves kis kövérkés papocska mondott misét. A katolikusokon valami pietista hangulat vett erőt, igen sokan gyóntak, áldoztak, a kis pap legnagyobb öröme.

Már ekkor feltűnt mindenkinek egy fiatal, alig húszéves katona. Csak évek múlva derült ki, hogy költő volt, győri lakos, nemrégiben adták ki verseit. A legjámborabbak egyike volt, s valahogy mindig úgy állt, hogy a kápolna vasrácsának árnyéka keresztet rajzolt a hátára.

A foglyok között volt egy zsidó fiatalember, Dalos László. Talán az egész fegyházban ő bírta legkevésbé az egyedüllétet s neki esett legjobban, hogy

társat kapott. A sétákon könnyben úszó szemmel magyarázta, mennyire hiányzik neki kifizetés és felesége. Rádiómérnök volt és rádióálalmányai jelentékenyek lehettek, mert a nyilasok csak azért nem ítélték halálra, mert mint ítéletének indoklása mondta: további felfedezéseket várnak tőle és evégből gondoskodnak arról, hogy a fegyházban kísérleteit folytathassa.

Barátai azt hitték, megváltás lesz számára, ha nem kell egyedül lennie. Így is volt, de idegei már felmondták a szolgálatot.

Egy vasárnap, mise után felhasogatta ingét és felakasztotta magát. Cellatársát kihallgatásra vitték, ezt az időt használta ki végzetes tetteire.

Ő Sopron-Kőhida első áldozata, akit még több is követett.

9.

Közben egyhangúan peregetek a napok. A tisztai foglyok egy részének sikerült „állást” kiharcolni, ez nagy könnyebbség volt mindenki számára. Irodisták lettek. Például nagynéha lehetett melegvizet kapni. Cellatársamnak ez volt a szerencséje.

Gyönyörű fogai voltak és ha éppen nem kártyázott, fogait ápolta. Fogkrémje már régen elfogyott, mindketten cigarettahamut gyűjtögettünk és kineveztük fogpornak. Amikor Koczás felfedezte hogy mire lehet használni a hamut, a lelkesedés lázában a szokottnál is nagyobb igyekezettel kefélté, súrolta fogait, ám jaj, egy önfeledt pillanatban a fogkefe kicsúszott kezéből és halk csobbanással a csöbör fenekén kötött ki.

Dermedten pillantott a gyűrűző, piszkos vízfelületre.

Most mi lesz?

A fogkefét meg kell menteni, vissza kell szerezni, mert ki tudja, kaphat-e újat soproni rokonságától és az a fog addig meg is sárgulhat. Méla undorral gondolt arra, micsoda méltatlan környezetben pihenhet éppen fogkeféje. Szinte féltéken, de reménykedve hogy igent mondok, felém fordult.

– Ha kivennők, te használnád?

– Ha az enyém volna és alaposan meg lehetne mosni, talán igen.

– Hát én használni fogom – döntött Koczás – De nem nyúlok ebbe a ... ebbe a piszkosba ... Vedd ki és adok külön tíz cigarettát.

– Nem bánom. Ha szerzel szappant, kefét és forróvizet, hogy meg tudjam mosni a kezem, kiveszem.

Dörömbölés az ajtón, szerencsénk volt, éppen arra haladt Révay Kálmán a művészelkű, derűs kedélyű huszárcapitány. Amikor meghallotta, hogy milyen tragédia történt, harsányan felkacagott. Elmesélte az öröknek, a következő pillanatban az egész személyzet röhögött. De derült az egész fegyház, mert az örök ugyancsak terjesztették és kíváncsian lesték, most mi lesz. Kihalásszák-e a szökevényt vagy sem és ha igen, a mérnök használja-e.

Hamar eldőlt a kérdés.

A forróvíz megérkezett, szappant és kefét is szerzett a szerb borbély. A fogkefe fejével belefúródott egy kis víz alatti dombocskába. Kicsit beljebb nyomtam még, aztán kiemeltem. A forróvíz ott gőzölgött egy tálban, megkezdődött az általános tisztálkodás. Persze, a fogkefe volt az első, aztán jöhetett minden egyéb. Koczástól napokig érdeklődtek:

– Nincs valami mellékíze a fogkefének mérnök úr?

Dühös morgás volt rá a válasz.

A huszárcapitánynak köszönhettem, hogy vicclapot tudtam szerkeszteni, mert ő szerzett hozzá papírt és ceruzát.

Szomorú kis vicclap volt ez, alighanem a világ egyetlen, egy példányban megjelenő vicclapja, de sikere volt, mert úgy lopták, mint a cukrot. Aki megkapta, alig lehetett tőle visszaszerezni. Rajzolni soha nem tudtam, ezért nagy küzdelembe került, amíg a „lapfejet” megrajzoltam, aztán a vezércikktől az apróhirdetésig mindent magam írtam. „Szerkesztettem” reggeltől estig, öt-öttem vicceket, mindent magam csináltam. A hangulat azonban nem volt valami fényes, így a viccek nem voltak elég viccesek, a rajzok aggasztóan primitívre sikerültek, de ez senkit se zavart, a lapot rendületlenül lopták.

A terjesztés a sétákon történt, mindenkinél fél napig lehetett volna, ha az „előfizetők” betartják a számukra szerkesztett utasítást. De nem tartották be. Már azon gondolkoztam, ki kellene adni még egy példányban, hiszen sikerült illusztrátornak megnyerni Révay Kálmánt, amikor az örök észrevették és elkobozták a legjobban sikerült számot, a „szerkesztő urat” pedig megfenyegették, hogy az ilyen fegyelmetlenség csak sötétzárkában végződhet.

Csak az vigasztalt, hogy a fejlődésnek amúgy is véget vetett volna a papírhány. A kapitány már alig tudott papírt szerezni. Ki tudja, lapomnak nem az lett-e a vége, hogy mint a tiszteletes úr bibliáját, elfüstölték vagy még rosszabb, mert más célra sem volt papír . . .

10.

Szemelvények a „lapból”

Vezércikk (mert egy rendes lapban az is van)

ÁRTATLAN

vagy, s tévedésből kerültél ide, jól tudjuk. Ártatlan vagy és tévedésből kerültél ide, amikor azt hitted, összeesküvésed, hídrobbantásod és egyéb destruktív ténykedésed titokban maradhat, mert miközben konspiráltál, két hete figyelték minden lépésedet. De vigasztalódj, itt mindenki „ártatlan” és mindenki tévedett és mindenkire még sok tévedés vár. Főképpen kiszabadulásod időpontját illetően, mert miközben bizton reménykedsz, hogy „majd holnap” kiengednek, telnek-múlnak a napok és észre sem veszed, a tizenötödik éved felé jársz, ha rosszfiú voltál és séta közben beszéltél. Ha nem, röppenek az évek, a percek és csekély 12–13 év múlva hazamehetsz tovább szívni az ablakpárkányra hanyagul letett cigarettát, mert azzal váltál el tiéditől, hogy „ó, hiszen öt perc alatt tisztázom magam”. Így indultál el hanyagul, lezseren . . . „Majd mondja meg a nagyságának – szóltál Terinek – pár perccel később főzze ki a tésztát, mert valamit késni fogok.” Azóta késel, Teri kihullott fogakkal motyogja a konyhában: „Hol lehet az úr még mindig?” A házban pedig folyik a pletyka: „Megszökött a feleségétől. Láttam én, hogy rossz ember, szeretőt is tartott, valami színésznőt”. De te rácáfolsz mindezekre, pár éved letelvéen, nyakadba kötöd a szalvétát (a te korodban már ez a legjobb) és kiszólsz a lánynak: „Teri, hozhatja a levest.”

Hát így festett a vezércikk. A hírekből is valamit:

„SZEMÉLYI HÍR. A lap rajzainak kezdetlegessége miatt olvasóink szíves elnézését kérjük, de lapunk illusztris rajzolóját, Révay Kálmánt időközben valami tévedés folytán halálra ítélték. A hibát azonban korigálták és az ítéletét 15 évi fegyházra változtatták át. A kitűnő művész tehát 1960-ban állhat ismét az olvasók rendelkezésére. Ezt az időpontot olvasóinkkal együtt várva várjuk.

A LAKOSSÁG FIGYELMÉBE. Kérjük intézetünk kedves vendégeit, lehetőleg a folyosón elhelyezett vason járjanak. Jobb vason menni, mint vasban.”
(Ehhez tudni kell, hogy a földszinti hosszú helyiségen egy díszes vasrács fedte a füstcsövet. A vasrácsot a gyilkos urak különös gonddal fényesítették)

„MENU. Dr. Harsányi orvos úr ajánlatára a következő étlapot kellene végigenni. Halleves, rostos sült csuka, kelbimbó főzelék, ananász, mindehhez a kaján doktor zsemle ajánlott.”

Így próbáltunk szórakozni és szórakoztatni olvasóinkat, de bizony fanyar szórakozás volt ez Sopron-Kőhidán, a halál árnyékában, ahol senki sem tudta, nem kopog-e a fogházör, hogy hátra vigye a kis udvarba, ahol egy rossz poroló volt az akasztófa . . .

11.

Különbözik a nyilasok már nagyon szorulhattak Budapesten, mert a józannabbul gondolkodó fogházörök egyre udvariasabbak lettek, lassankint már címén, rangján szólították az embert, nem pedig „disznó hazaárulónak”. Úgy látszott, csupán a felső vezetés nem hajlandó tudomásul venni a való helyzetet, vagy éppen azt az utasítást kapta: kitartani a végső győzelemig, mert ahogy enyhült az örök bánásmódja, úgy szigorodott a parancsnokuké, a kis főhadnagyé.

Egy szép reggelen sorra beállított minden cellába és napiparancsot közölt. Már a belépése is meghökkentő volt. A fogházör kinyitotta előtte az ajtót, ő pedig mint valami kis pukkancs, bepattant a cellába, keményen előrelelendítette karját.

– Kitartás, éljen Szálasi! – harsogta.

Az első pillanatban nem tudtuk mit akar, de hamarosan az is kiderült.

– Szálasi testvér, Magyarország nemzetvezetője parancsára – mondta – ha a jövőben előljáró lép a helyiségbe, az illető „Éljen Szálasi” köszöntést hallat. A fogoly – bármilyen testhelyzetben is legyen – kemény, katonás vigyázzba áll, s feléje fordulva így válaszol: „Kitartás!” Megértették?

Koczkás szája elé kapta a kezét és valami artikulatlan hangot hallatott, alighanem nevetését folytatta vissza.

– A katonás magatartás a polgári foglyokra is vonatkozik – jelentette ki a főhadnagy úr.

– Igenis! – válaszolta, mert volt érzéke a humor iránt – a foglyokra is.

Ettől a pillanattól kezdve alig vártuk, hogy valaki belépjen a cellába, azonnal üdvözlöttük:

– Kitartás! Csak kitartás!

Az új, látszólagos enyhülésben már nem bízunk annyira. Ha ezeknek még arra is van gondjuk, hogy a politikai foglyok illetenét szabályozzák, nem lehet igaz, hogy szorul körülöttük a hurok.

De előbb még egy tragikus eseményt kellett átélnünk.

Kivégezték Bajcsy-Zsilinszky Endrét.

A nyilasok már régen nem törődtek a törvényességgel, az csak a foglyok vágyálmaiban élt.

Örökké emlékezetes december 24-e volt. Előző napokon még néha egymás mellé kerülünk, együtt sétáltunk.

– Meglátod ezek kivégeznek – hajtogatta.

– Szó sem lehet róla – próbáltam vigasztalni –, a nyilasok ma már olyan bajban vannak, hogy nem merik a te kivégzéssel tetőzni. Minden aprócska érdemre szükségük van, hogy valamiképpen enyhítést szerezzenek ügyük elbírálásánál... Azonkívül téged, mint országgyűlési képviselőt, a mentelmi jog is véd, azonkívül tús is lehetsz, akit kicserélnek...

Rosszul ítéltük meg a helyzetet, de hogy is lehetett másként! Megbízható hírekhez nem jutottunk, ami a falakon belülre került, a fogházörök híradásából származott, akik szemelláthatóan alig tudtak elgazodni a politikában.

December 24-én alig világosodott, egy fogházör állított be a cellába, átadott egy könyvecskét, amit az előző napok egyikén adtam neki és egy kis, alig gyufaskatulya nagyságú csomagot.

– Vajon, mi lehet benne – tűnődünk és amikor kibontottuk meghatódunk. Az öregúr alig újjnyi darabka kolbászt küldött kettőnknek. Ennyije volt, tudta, hogy mindenki éhezik, legalább ezzel akart segíteni.

– Neki már nem kell, legalább maguknak legyen – ezt üzenté.

– Hát mégis? – kérdeztük a katonától.

– Úgy látszik... én sem tudtam, csak ma reggel... én nem leszek ott.

Nem segített a mentelmi jog, nem segített semmi.

Felakasztották. Sokáig szenvedett. Nem volt hóhér. A főhadnagy beszélt a katonákhoz, hogy hazafias tettet visz végbe, aki megszabadítja a nyilas rendszert régi ellenségétől s vállalkozik a hóhér szerepére. Senki sem jelentkezett.

Erre folytatta a beszédet, uszította az amúgy is félrevezetett katonákat. A beszéd hatására és a különlegesen nagy díjazás reményében két ember: egy Sztasák Mátyás nevű és egy Németh nevű kilépett a sorból és végrehajtotta a rémtettet. Hosszadalmasan, körülményesen, szakszerűtlenül, sok szenvedést okozva.

Lélekben gyászoltunk csak, mert nem volt mód másra. Bajcsy-Zsilinszkyt mindenki szerette, tisztelte és az utolsó pillanatig remélte, hogy sikerül megmenekülnie.

12.

Egyik este repülőgépek bűgása hallatszott, pár perc múlva távoli dörrenések zaja verte fel a cellák csendjét. Percek alatt elterjedt a híre, hogy Sopront bombázzák.

Pár percig néma csend, de a következő pillanatban irtózatos robbanás rázta meg az egész fegyházat. A robbanást egész sor követte, reszketett,

rengett az egész épület, szinte hullámozott, mintha részegen tántorgott volna. A nők celláiban kitört a sikoltozás, de a földszinten és az emeleten is kitört a pánik.

Az őrség is elvesztette a fejét, ész nélkül futkostak ide-oda, a cellaajtókat nem merték kinyitni, lázadástól tartottak, attól, hogy a sok tiszt és a néhány katona lefegyverzi őket. Bármennyire tájékozatlanok voltak, azt azért tudták, hogy ha az ellenség bombázik, az csak a foglyok barátja lehet, nem pedig az övék.

Végül is emgemberelték magukat, végigfutottak a folyosókon, fel a harmadik emeletre, kinyitották a cellákat, ahonnet tódultak kifelé a foglyok, le a nagyobb nyugalmat ígérő földszintre. Egybetereltek bennünket, ránk fogták a fegyvereiket. Sokan érkezettnek látták az időt a szökésre, de nem volt kezdeményező.

Aztán amilyen gyorsan jöttek, ugyanolyan gyorsasággal el is távoztak a repülők. A robbanások abbamaradtak, egy ideig még lehetett hallani a gépek hangját, aztán elhalkult az is. A foglyokat visszaterelték a cellákba. Egyik fogházőr elmesélte, hogy Sopron szőnyegbombázást kapott, rengeteg sebesült, halott.

A fegyházat a kerítésen kívül úgy körülbombázták, mintha a foglyokat akarták volna kiszabadítani, gondosan ügyelve arra, hogy a főépület ne kapjon találatot, csak a kerítést rombolják szét. De a kerítésnek egy téglája sem sérült meg, csak később látták, hogy a bombatölcsérek úgy vették körül az egész épületet, mintha valami gondos kész a faültetéshez akart volna gödröket ásni.

Harmadnapra egyik fogházőr hozott egy soproni újságot. Ez is unikum volt a maga nemében, akárcsak az én vicclapom. Rózsaszín csomagolópapírra nyomták, úgy látszik nem volt már rotációs papír a városban. Vezércikke dühödt kirohanás volt a „judeo-demo-liberális” gaz ellenség ellen, amely lám, a háborúban bombázni merészel, egy másik gyászkeretes írásban pedig a cikkíró a nyilassá vált Operaház nyilas karnagyát, Sámy Zoltánt parentálta el, aki „élete virágában” a gyalázatos támadásnak áldozata lett.

Az itt is mindentudók azt állították, hogy az amerikai repülők szándékosan nem tettek kárt a fegyházban, mert tudták, hogy itt politikai foglyok vannak és segíteni akartak, nem ártani. A kerítést akarták szétlőni, hogy a foglyok elmenekülhessenek.

Még egy kihallgatás várt rám, egy Nika nevű hadbíró százados vezette, aki jobban félt, mintha a fronton lett volna. Horváth Árpádról esett szó megint, hogy először miért kellett hamis névre bejelenteni.

– Az ilyen kommunistát magának is fel kellett volna jelenteni, nem pedig otthont adni neki. Maga mint katona nem tudta ezt?

– Nem rejtegettem, ismerte az egész város, jellegzetes bajúszárol . . .

– Ne tartson itt divatelőadást – harkant fel a százados.

– Amikor az Újpest–Fradí meccsre mentünk . . .

– Nehogy most meg a futballmeccset mesélje el! Ha nem tér a tárgyra, sötétzárkát kap! Különben is itt nem ő a gyanúsított, hanem maga. Maga mit csinált?

– Én semmit. A világon semmit. Amikor pedig az ágyúkra került sor, felnevettem. – Nem tudok semmit.

– Azt majd kinyomozzuk! – fenyegetődött a százados, de ezen is derültem, mert azt már tudtuk, hogy el vagyunk zárva Budapestről. Amit tudnak, tudnak, amit nem, arra már nem kerülhet sor.

Aztán valami sorozó bizottság jött, felvették az én személyi adataimat is. Megkérdezték akarok-e a frontra menni.

– Ott az ilyen hazaáruló, mint maga meg a többiek még érdemeket szerezhetnek, a nyilas haza megbocsátja bűneiket, ha bátran viselkednek – szónokolt egy öreg civil de nem sok eredménnyel, mert senki se akarta a nyilas hazáért a vérént ontani.

– Tehát nemcsak hazaárulók, hanem gyávák is, akik inkább a megsegényítő fegyházat választják mint azt, hogy fegyverrel mossák le a hazaárulás gyalázatát. Pfuj, szégyeljék magukat!

A sorozóbizottság dolgavégezetlenül távozott.

13.

Valaki állítólag tetűt talált a ruhájában.

Nagy lett a riadalom, parancsok jöttek, parancsok mentek, a főhadnagy úr elemében volt. Nagy kézenfogással állított be minden cellába és kiadta a parancsot, hogy aki tetűt talál, azonnal jelentse. Eszeveszett nagytakarítás kezdődött. Nem kutattuk, „valódi” volt-e a tetű, vagy valaki csak azért terjesztette a hírt, hogy karanténba zárjanak és ne vigyenek ki bennünket Németországba. Mert erről egyre többet rebesgettek.

Egy Milassin nevű százados, Berentás Antal, Zerkovits Oszkár és én vállalkoztunk rá: ha kerítenek egyet, ruhánkba rejtjük, „felfedezzük” és akkor már nem kell félni, Németország be nem enged bennünket a világ minden kincséért sem. Nem találtak tetűt, de más férget sem, így csak azt sikerült elérni, hogy a fegyházat karanténba tették. Lélek az ajtón se be, se ki. Aki belül volt, belül maradt, aki kívül rekedt, nem tehetette be többé a lábát.

Ennek a zárt állapotnak tragikus következménye támadt. Azaz nemcsak ennek, hanem annak is, hogy az országban talán csak egyedül a fegyházban volt rend, odakint annál nagyobb fejtelenségben éltek az emberek.

Szó esett már a fiatal bakatizedesről, aki olyan nagy áhítattal imádkozott a templomban. Németh Lacinak csak menyasszonya sorsa fájt, mert az is itt volt vele, persze a harmadik emeleten. Békére felszólító röpcédulát szórt Győr városában, azért került ide. Elmesélte, hogy súlyosbító körülménynek tekintették: hogy katona létére a béke híve volt. Annak rendje-módja szerint halálra is ítélték néhány perc alatt.

Haláraitelt állapotban került a fegyházba és csak akkor értették meg a többiek, miért volt állandóan annyira megilletődött. Nem könnyű a halál árnyékában sétálni a tenyéryi udvaron körbe-körbe és még tréfálkozni is. Igaz, rajta kívül még néhányan éltek így, de az emberek idegei nem egyformák.

Németh László halálos ítéletét végül is minden nyilas fórum helybenhagyta. A fiú kegyelmet kért. Küldönc indult a Szálasi kormány felkeresésére,

mert akkor már úgy bujkált az egész kormány, hogy senki se tudta, melyik pillanatban hol tartózkodnak. Mire a küldönc egyik helyre ért, a dicső társaság már másutt székelt. Mire ott lelte volna őket, már a harmadik városban, faluban bujdokoltak. A „nemzetvezetőt” egyszerűen nem lehetett megtalálni, fejvesztetten rohagált a határ mellett.

A zárlat második, vagy harmadik napján Dominics csak úgy kívülről, a kerítésen kívül bekiáltott a fogház fő-fő altisztjének:

– A Németh Lacit akasszátok fel!

– A tizedest... a Némethet... – még az altiszt is megdöbrent, mindeki szerette a fiút.

– Azt, te ökör! Azonnal!

A kis katonát öszekötött kézzel vezették a vesztőhelyre. Halottsápadtan lépdelt az örök között – az ablakon kitekintve éppen a fejét lehetett látni. Halkan koppantak a lépések, szinte dobpergésnek hatottak.

Az ítéletet végrehajtották.

Másnap Révay feldúltan lépett a cellánkba. A hidegvérű, fölényes ember sápadt volt az izgalomtól, rekedten tört ki a hang a torkán:

– Visszajött Laci kegyelmi kérvénye... A futár végül is utólérte a „magyar kormányzatot” és Szálasi kegyelmet adott a szerencsétlen gyerekek... .

Tehetséges költő volt, versei már nyilvánosságot kaptak. Győri barátai állítottak emléket a költőnek, hogy kiadták verseit.

Németh László soha ki nem mondott szép szavakat Sopron-Kőhidán, a békéért vegzte fiatal életét.

14.

Nagyszerű időtöltés volt, kellemes változatosság a Passió, a templomi éneklés. Próbáltunk is olyan rendszeresen, mintha fizettek volna érte. Kiderült, hogy a foglyok között egész szép számban akadt jóhangú énekes, akinek pedig a hangja nem volt éppen áhítatkeltő, szorgalommal pótolta még a hallásbeli hiányosságokat is. A próbák további lazaságot eredményeztek. Itt lehetett kicserélni az értesüléseket, megtárgyalni az orosz hadsereg sikereit. Hiányos és torz értesülések voltak ezek, alapjuk csak az volt, hogy az oroszok valahol a „közében” nagyon szorongatják a nyilasokat és kiszabadítják őket, esetleg összeomlik a nyilasok frontja és ezzel megdől a nyilas uralom. Ám ez a kevés is reményt öntött a szívekbe. Olyannyira, hogy a legtöbben egyre nagyobb átérzéssel énekeltek szerepüket. Még az „áruló” Judás is imának érezte szövegét.

A társaság egyébként kétféle beállítású volt. Egyik fele, akárcsak Jókai egyik hőse a Rab Ráby című regényben Kalabusz uram, reggeltől estig káromkodott. A másik imádkozott, akár a másik hős, csak az nem történt meg soha, hogy szerepet cseréltek volna, mindössze a káromkodók szektája hagyta abba a káromkodást – igaz, hogy csak a templomban.

Közben előkelő vendég érkezett. Beszállították Antal István kegyelmes urat, a kultuszminisztert. Azzal keltett feltűnést, hogy egy villamoskalauzra lelt, akit valahonnét ismert.

– Testvére – rebegte elcsukló hangon – maga itt? ... Hogy került ide?
– De nem hallottam többet, az őrkatoná elterelt onnét.

És hozták, hozták az újabb foglyokat, senki nem tudta kicsodák, a régiek nem érintkeztek velük.

A szegény fogházőr katonák – egyszerű parasztyerek legtöbbször – ekkor már végképpen nem értették, hol az igazság, ki hős itt és ki hazá-
áruló. Hiszen a foglyok között volt saját miniszterelnökük, ott volt a kormányzó szárnysegédje Hardy tengerészkapitány, Horthy testőrségének parancsnoka Lázár altábornagy, ott volt Lakatos honvédelmi miniszter, az alacsony- és magasrangú tisztek serege. Nem, nem tudtak ezen az egész dolgon eliga-
zodni.

Így aztán – biztonságból – lassankint egyre lazább fegyelmet tartottak és csak akkor változott ismét szigorúra a hangulat, amikor saját tiszteik utasítását hallgatták. Ez is csak akkor, amikor éppen a közelben voltak.

Nem tudták már, hová tegyék azt a tíz-tizenöt főből álló kis csoportot sem, akiket mostanában szállítottak be.

Vend parasztok voltak, valahonnét Dél-Baranyából.

Hallgatag, bizalmatlan társaság, amely senkivel se állt szóba. A fogház-
őrök elinte – biztonságból – a lehető leggorombábban bántak velük. Szegények, nagyon póruljáltak. Időnként kíváncsian tartalmú hatalmas csomagokat kaptak. Volt bennük minden, ami szem és száj ingere, és a fegyházban valóságos kincset ért. Fehér kenyér, vaj, szalonna, sajt, hagyma, só, bor és csaknem kivétel nélkül mindegyikben egy flaskó pálinka.

Nem sok örömük telt benne.

Mire a vendek kézbe kaptak mindent, legfeljebb a kenyér maradt meg, az is szétszabdalva, felvagdosva, hogy nincs-e benne valami szabadítószert, fűró, ráspoly vagy egyéb romantikus szerszám, a többit elkobozták. Az ilyen „elkobzási” napon viszont úgy éjfél tájt az őrség szobáit meg a pince felől hangos dárídó, énekhang szűrődött ki.

Mindenki tudta: az őrség a vendek elkobzott holmiját fogyasztja, a jó falatokat borral, pálinkával öblíti le ...

15.

A karácsonyi postaosztás idegörlő tortúra volt a foglyok számára. Már kora reggel hatalmas anyag halmozódott fel az asztalon. Hamarosan másik osztalt is kellett hozni. Érthető, hogy aki csak tehette, aki valamiképpen módját tudta ejteni, írt haza, s várta a levelet. Én is.

A küldemények osztályozása már délelőtt megkezdődött, kiosztására délután került sor.

Kínos lassúsággal töltek a percek. Miért sétál ez az ökör? – dühöngtem, ha valaki nem a kedvem szerinti tempóban indult csomagjáért.

Bizonyos voltam benne, hogy az én ügyes feleségem módját ejti, hogy ha a Margit-körúti fogházból kiszabadult – akkor ott volt még –, ide is eljuttat valamit. Nem törődtem vele, ne legyen élelmiszer – pedig már nagy volt az éhség- de valami ... A foglyok hangulata igen levert volt, előző nap végezték ki Bajcsy-Zsilinszkyt, még a tragikus hangulat hatása alatt álltam, de az élet megy tovább még a fegyházban is. Mi lett kisfiammal és Horváth Árpáddal? Miért nem hozták ide?

Csupa olyan kérdés, melyre nem kaptam választ.

Csak azt tudtam, hogy a ház, amelyben lakott, tele volt nyilasokkal és azt, hogy amikor feleségem kiszabadult, a nyilasok arra kötelezték: hagyja ott új lakását, menjen haza a Zsigmond utcába. Ott pedig állandó veszély várt rá.

Mindegy, nem tudok segíteni, most először önmagamot kell megmenteni, hogy majdan segíteni tudjak.

Amint a postaosztó szájából elhangzott az első fogoly neve, odaléptem a cella ajtajához és vártam. Ott álltam, fületem a vaslemezzel bélelt ajtóhoz szorítottam és vártam.

Múltak a percek, múltak az órák.

A nevekből tudtam: a harmadik emelettel végeztek, már a másodikról szállingóztak a foglyok. Jöttek, kopogtak a léptek egymás után.

Következett az első emelet, aztár a földszint. A lassú elsötétedéshől következtettem: lehet már vagy hét-nyolc óra.

Semmi.

Persze, hogy semmi, hiszen még a földszint elején vannak. Talán ha nem tartják be a sorrendet, talán mégis előbb szólítanak, akkor ott akartam lenni az ajtónál, hogy késedelem nélkül kiléphessek. Cellatársam el akarta terelni a figyelmemet, de eredménytelenül.

– Hagyd kérlek... kedves vagy... bocsáss meg, fontos, hogy kapjak valamit...

Földszint.

No most kell figyelni, mert hátha kihagyják.

Koczkás Ferenc. Ő megkapta a csomagját. Az én nevemet nem olvasták.

Lelkileg először voltam összetörve, mióta fogságba kerültem. Már régen eloltották a villanyt, már régen lakmározott aki kapott valamit, én nyitott szemmel feküdtem a priccse, nem jött álom a szememre.

Pedig én írtam! Egy dobozfedélre írtam pár sort, amit állítólag a Vörös-kereszt segítségével kijutattak, s Budapestre küldtek. Ezt biztosan megkapták.

Mégsem érkezett válasz. Úgy éreztem, feltségem ezúttal először, cserbenhagyott.

Pedig nem. Írt az asszony, szorgalmasan, többször is, írt szorgalmasan, de Sopron-Kőhidára mindebből semmi sem érkezett. Viszont a dobozfedélből készült levelezőlapot megkapta s a kisfiam kopár karácsonyfájának ez volt az egyetlen dísz.

16.

Volt még két fivér a fegyházban, ezek a Zerkovitz testvérek voltak. Így: Zerkovitz, ezt külön hangsúlyozták. Állítólag a Belvárosi kávéház épülete volt az övék, rettentő gazdag borkereskedők voltak. Oszkár az egyik sétán elmesélte, hogy amatőrfilmes, felvevő gépe is van, rengeteg kisfilmet készített. Nagyszerű téma volt, sokat lehetett róla beszélni. Aztán megállapodtunk: Oszkár a filmnek, mint művészi kifejezőmódnak érdekében fejti ki véleményét, én pedig a filmzés során igénybe vett rengeteg technikai segéd-

eszköz, a felvételek összevisszasága, általában az egyéb művészetekhez képest sok technikai szükséglet figyelembevételével tagadni fogom, hogy a film művészet. Három oldalt szántunk egy-egy „értekezésre” és úgy éreztük, a vitát vég nélkül lehet folytatni. Végülis csak három cikkre került sor, nem tudtunk papírt szerezni, így a vita abbamaradt.

Pár nap múlva, amikor Révay nagyobb mennyiségű papírral örvendeztetett meg bennünket úgy határoztunk, hogy regényt írunk. De nem ám akár-mifélét, hanem folytatásost, egyik folytatást én írom, a másikat Zerkovitz. A regény kalandos, humoros legyen, a témát nem beszéljük meg, a folytatást sem. A „mű” illusztrálására Révay vállalkozott. A regényt el is kezdtük, sajnos, nem lehetett befejezni, mert ismét elfogyott a papír.

Csak a bírósági tárgyalás nyugtalanított.

A Dominits-féle vérbíróság rengeteg ítéletet hozott, közöttük nem egyszer halálosat is. Igaz, a halálra ítélték jöttek-mentek, sétáltak, de jónéhányat ki is végeztek közülük. Attól is tartani lehetett, hogy egy szép napon valamennyi halálra ítéltet kivégzik, mert nem hajlandók magukkal hurcolni őket, ha mégis sor kerül a németországi útra. Hiszen mi, akik nemcsak megbízhatatlanok voltunk, hanem a nyilas rendszer ellenségei, csak terhükre lettünk volna a menekülésben. Márpedig ha menni kell, akkor sietni is kelt, és ez esetben a sok halálraítélt még bajt okozhat, hiszen nekik nincs veszténivalójuk.

Ilyen és ehhez hasonló gondolatok foglalkoztattak bennünket. Amint a nyilasok helyzetéről érkező közlések hírül adták, a nyilas hadsereg alig néhány száz megfélemlített emberből áll, nagyrészt olyanokból, akik a nyilas rendszerrel élnek és halnak, mert másutt nem találhatnak menedéket.

Volt egynehány ügyvéd, aki meg-megjelent a fegyházban. Ilyenkor a foglyokat elővezették, sorbaállították. Az ügyvéd megkérdezte a foglyok nevét, s azt, hogy mi a védekezése.

– Csak röviden fiam – intette le a szerencsétlent, ha élete érdekében el akarta mondani védekezését –, nem érek rá minden emberrel órákig foglalkozni. Mit gondolsz, mi lesz akkor a többiekkel – mondta farizeus módra. Az ügyvédek legtöbbször ömlesztve vállalta az ügyeket, s legtöbbször így kezdte beszédét:

– Nem kis ellenérzéssel vállaltam e hazaárulók védelmét de úgy érzem, súlyos bűnük ellenére is meg kell adni nekik a védekezés lehetőségét . . .

Persze voltak közöttük, akik szívesen vállalták a védelmet, rendes, jószándékú emberek voltak, s amit lehetett, el is követtek védencük érdekében.

A mi ügyvédünk is ilyen volt, dehát mit lehet tudni, a nyilasokban nem bíztam. Ezért örültem, hogy halogató taktikánk teljes sikerrel végződött. Csak elkerülni az ítéletet – ez volt a fontos.

Sikerült is törvényszéki tárgyalás nélkül megúsznunk az ügyet, és Bernauban, amikor mégis sor került az ítélethozatalra, már más szelek jártak: kiderült – persze más bíróság előtt – hogy valamennyien ártatlanok vagyunk, akik ártatlanul kerültünk csávéba . . .